

Krasanka Majer

Hrvatski restauratorski zavod

Prethodno priopćenje / Preliminary communications

21. 9. 2006.

Prilog poznavanju crkve sv. Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću

Ključne riječi: franjevačka crkva, kasna gotika, barok, zidni oslik na pročelju, Kloštar Ivanić
Key Words: Franciscan church, late gothics, baroque, wall figure, facade

Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću sagrađena je početkom 16. stoljeća i pripada propovjedničkom tipu franjevačkih crkava. U stručnoj literaturi crkva je do sada bila poznata po karakteristikama svoje kasnogotičke faze i baroknoj opremi, posebice oltarima i oltarnim slikama. Ovim se prilogom ukratko iznosi povijesni pregled građevinskog i umjetničkog razvoja crkve na temelju dosadašnjih spoznaja i novih podataka prikupljenih u arhivskim i konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima, s naglaskom na barokno oblikovanje glavnog pročelja.

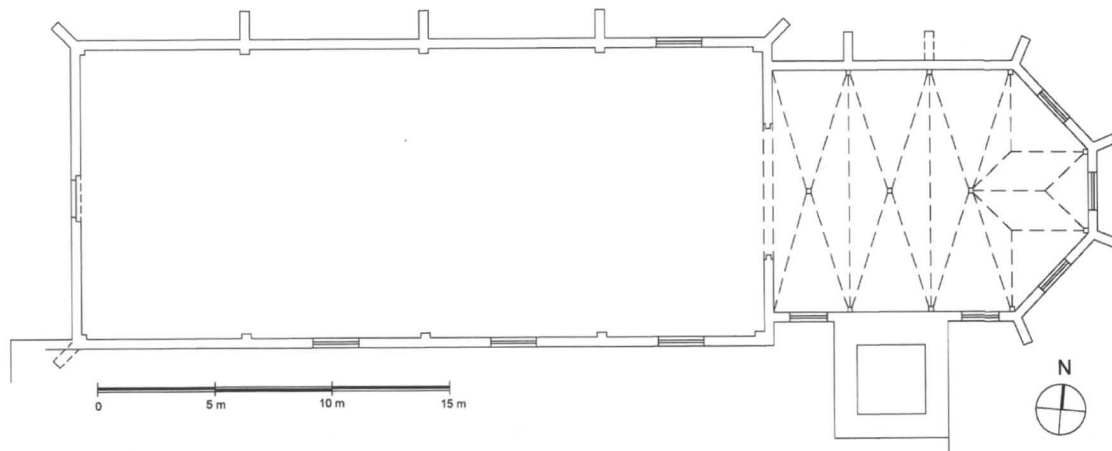
Crkva sv. Ivana Krstitelja nalazi se u Kloštar Ivaniću, naselju u središnjoj Hrvatskoj, nedaleko od Zagreba. Na ovom se prostoru posjedi zagrebačkog biskupa spominju već u 11. stoljeću,¹ točnije 1093. godine, o čemu svjedoči darovnica ugarskog kralja Ladislava. U srednjem vijeku počela je gradnja trgovišta i biskupske palače, a kapela sv. Ivana Krstitelja, po kojoj je naselje dobilo ime Ivanić, spominje se potkraj 13. stoljeća uz utvrdu na položaju Palačišće.² Poslije je naselje dobilo ime Kloštar, upravo prema biskupskom kaštelu, da bi ga se razlikovalo od renesansne utvrde³ u ravnici, “*novum fortalitium Iwanychensi*”.

Prema povijesnim izvorima, crkva sv. Ivana Krstitelja građena je početkom 16. stoljeća.⁴ To je jednobrodna gotička crkva s užim i nižim svetištem i zvonikom. Smještena je na sjevernoj strani samostana i zajedno s još tri samostanska krila zatvara četverokutno dvorište. Njezin jednostavni volumen odgovara propovjedničkom tipu arhitekture kasne gotike. Crkva je do danas sačuvala svoj tlocrtni oblik iz vremena izgradnje, a pojedini zapisi i sačuvani arhitektonski elementi govore nam o stilskim promjenama i uređenju crkve kroz stoljeća. O povijesnim događajima pisao je fra Paškal Cvekan, a pojedini se podaci mogu naći i u

knjigama koje govore o povijesti Zagrebačke nadbiskupije i Franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda.⁵

U stručnoj literaturi,⁶ razmatrajući vrijeme nastanka i određujući elemente kasnogotičke faze, o crkvi sv. Ivana Krstitelja pisali su Zorislav Horvat i Diana Vukičević-Samaržija, a slikama na baroknim oltarima bavila se Mirjana Repanić-Braun. Crkvu spominje i Andela Horvat, navodeći pojedine renesansne elemente arhitektonske dekoracije. Iako je značenje ove crkve za sam Kloštar Ivanić, ali i širu okolicu, kroz protekla stoljeća bio velik, izostaje njezin cjeloviti povijesnoumjetnički prikaz od vremena izgradnje do danas.

U ovom radu se želi uputiti na neke, do sad nepoznate, podatke proistekle iz istraživanja⁷ vođenih radi jasnijeg pregleda i valorizacije pojedinih razvojnih faza crkve sv. Ivana Krstitelja. Prepoznaju se dvije ključne faze koje obuhvaćaju gradnju i kasnije promjene i uređenja vanjštine i unutrašnjosti: to su kasnogotička i barokna. Usporedbom s drugim franjevačkim crkvama kontinentalne Hrvatske izdvaja se barokna obnova glavnog pročelja, prvi put datirana u 1743. godinu, čijim je stilskim karakteristikama posvećena posebna pozornost.

1. Tlocrt crkve sv. Ivana Krstitelja (crtao N. Kolarek) / The ground plan of St. John the Baptist (N. Kolarek)

Osnivanje franjevačkog samostana i izgradnja crkve sv. Ivana Krstitelja

Kako je već rečeno, kapela sv. Ivana Krstitelja spominje se u srednjem vijeku, točnije od 1290. godine.⁸ Nema podataka o njezinu uređenju ili novoj izgradnji tijekom obnove biskupskog kaštela u 14. stoljeću. Moguće je da je upravo ta prvotna kapela sv. Ivana Krstitelja postala svetište nove franjevačke crkve koja je završena 1508. godine, kada zagrebački biskup Luka Baratin postavio na pročelje svoj biskupski grb.⁹

Crkva je prilično velikih dimenzija, a njezina veličina potvrđuje značaj Kloštra potkraj 15. i početkom 16. stoljeća, kada je Kloštar postao jedan od najvažnijih posjeda zagrebačkih biskupa. (sl. 1) Tlocrt kasnogotičke crkve pokazuje lađu izduženog pravokutnog oblika, dužine 30 i širine 13 metara. Na vanjskoj strani sjevernog zida je pet kontrafora, a na južnom zidu je ulaz u samostanski hodnik. Južni je zid rastvoren trima biforama, a sjeverni samo jednom gotičkom biforom. Na unutrašnjoj strani zidova su gotički polustupovi s profiliranim bazama i jednostavnim kapitelima koji pridržavaju rebra. Prostor lađe podijeljen je na četiri križno svodena traveja. I samo svetište je neobično veliko i izduženo (dužine 14, širine 11 metara), s poligonalnim zaključkom koji čine tri stranice osmerokuta. Na južnom zidu je ulaz u sakristiju i jednostavna sedilija.¹⁰ Svetište je svodeno sa dva križna svodna polja i zvjezdastim svodom u zaključku.¹¹ Svodna polja zidana su opekama a rebra su izvedena u kamenu (križna su imala po dvije užljebine na svakoj strani, a poprečna kruškoliku profilaciju)¹² i svako je postavljeno na konzolom poduprt polustup. Gornji dio konzole čini profilirani abak, a donji je dio obojen i

raznoliko oblikovan. Tako su naprimjer neke konzole ukrašene vegetabilnim, a neke pak figuralnim detaljima: anđeo, cvijet, majmunska glava, lav, kugla. Između rebara su visoki gotički prozori, od kojih je pet na istoj visini, a središnji, iza glavnog oltara, malo je uži. Još je jedan prozor u svetištu, bliže lađi crkve, koji je gledao prema samostanu a danas je zazidan. Svi prozori imali su središnji stupić i trolisno mrežište i bili su ostakljeni s vanjske strane. Zidovi svetišta su izvana poduprti sa šest kontrafora.

Glavno pročelje crkve je vrlo jednostavno i plošno. Današnji izgled pročelja najvećim je dijelom iz vremena barokne obnove, no prepoznatljivi su neki elementi iz prve faze gradnje. U donjoj zoni pročelja nalazi se portal kamernog okvira sastavljen od više kamenih, bogato profiliranih dijelova (na klesancima je pronađen klesarski znak koji se ponavlja, a ima ga i na drugim kamenim elementima unutar crkve). Portal ima karakteristike češke renesanse,¹³ kao i iznad njega postavljena ploča s grbom, ukrašena okvirom ukriženih štapova. Na ploči je uklesan orao uzdignutih nogu s ostrim kandžama i raširenih krila, a iznad glave mu je biskupska mitra i godina 1508. (sl. 2) U središnjoj zoni pročelja bio je visoki, šiljasto zaključen prozorski otvor sa stupićem i mrežištem, poslije izmijenjen u obnovama.¹⁴ Pročelje je zaključeno izrazito visokim i ostrim trokutnim zatomom.

Grada crkve je mješovita. Za gradnju zidova upotrebljavala se pečena opeka, a kamen pješčenjak korišten je za pojedine profilirane elemente: okvire otvora, elemente trijumfalnog luka, konzole, rebra, stupove, poklopnice, okapnice i sl.¹⁵ Podovi u lađi i svetištu su najvjerojatnije bili od opeke, a krov crkve je bio pokriven šindrom.

U vrijeme izgradnje crkve sv. Ivana Krstitelja franjevački red vrlo intenzivno je popunjavao mrežu svojih sakralnih objekata. Sjedište Slavonske kustodije Ugarske vikarije Op-sluzitelja, kojoj je pripadala i crkva sv. Ivana Krstitelja, bilo je u Gyöngyösu.¹⁶ Upravo se odatle i širio taj tip jednobrodne crkve s dužim poligonalnim svetištem kojem, osim kloštarske, pripadaju i franjevačke crkve u Požegi, Našicama, Nyírbátoru, Zagrebu, Remetincu, Voćinu, Šarengradu, Zrinu i Kobašu. Za veće crkve, poput ove u Kloštar Ivaniću, pri gradnji najčešće je primjenjivan ustaljen tlocrtni oblik¹⁷ u kojem se uočava niži prostor svetišta i šira lađa. Osim tlocrta lađe i svetišta, neke navedene crkve povezuje i zvonik. Položaj zvonika kod franjevaca najčešće je uz bočne strane crkve, na mjestu između svetišta i lađe, pa prostorija u njegovu prizemlju služi kao sakristija i na nju se nastavlja samostansko krilo. Iako je najčešće zvonik zapravo na sjevernoj strani crkve,¹⁸ u Kloštru je zvonik građen uz južni zid.

Analizom mjera¹⁹ na crkvi sv. Ivana Krstitelja (tlocrt, prozori, pročelje, zvonik) ustanovljeno je da su na crkvi primjenjene zasade, regule i običajni propisi srednjoeuropske graditeljske tradicije. Prema nekim podacima, moguće je da su franjevačku crkvu zapravo gradili graditelji utvrda, zaposleni početkom 16. stoljeća²⁰ i na posjedima Zagrebačkog kaptola i biskupa. U prilog tome govori upotreba opeke koja je bila glavni materijal u gradnji, što je u njihovom radu bila ustaljena praksa.

Sakralna arhitektura potkraj 15. i početkom 16. stoljeća prepoznatljiva je po još i tako čvrstoj i tradicionalnoj kasnogotičkoj tlocrtnoj shemi te postupnom uvođenju renesansnih oblika, prvenstveno u arhitektonskoj dekoraciji, što je evidentno i u Kloštru. Tu je upravo građena franjevačka crkva sv. Ivana Krstitelja koja u svojoj arhitekturi pokazuje jasna obilježja kasne gotike, ali se k tome javljaju i elementi renesanse, prepoznati na okviru ulaznog portala i na biskupskom grbu.

Franjevački samostan i crkva u 16. stoljeću

U 16. stoljeću franjevci su napustili samostan zbog opasnosti od Turaka. Kada su Turci 1543. godine zauzeli Pakrac, 1544. Kraljevu Veliku na rijeci Ilovi, 1545. tvrđu Moslavinu i 1552. Čazmu, i samom Ivaniću zaprijetila je velika opasnost²¹ i narod se povukao prema sigurnijim krajevima. Tako su pobjegli i franjevci, a samostan je ostao pust i prazan i polako se pretvarao u ruševinu. Zagrebački biskup Vuk Đulaj predao je napuštenu crkvu i samostansku zgradu zapovjedniku ivaničke tvrđe, kapetanu Pettheu koji je u samostan smjestio 50 konjanika i izbjeglice iz okolice Čazme, a u crkvu pohranio barut. Godine 1572. nehotice je izbio

2. Grb biskupa Baratina (fotodokumentacija HRZ-a, 2004.) / Coat-of-Arms of Bishop Baratin (photo documentation of HRZ, 2004)

3. Izaija Gasser i pomoćnik, sv. Florijan, detalj (fotodokumentacija HRZ-a; slika se čuva u Zbirci umjetnina župe Uznesenja Marijina u Kloštar Ivaniću) / Isaiiah Gasser and assistant, St. Florian, detail (photo documentation of HRZ; the painting is being kept at the Collection of art works of the Parish of the Assumption of Our Lady)

4. Stanje glavnog pročelja prije konzervatorsko-restauratorskih istraživanja (fotodokumentacija HRZ-a, 2004.) / Main facade before the investigation and restoration works (photo documentation of HRZ, 2004)

veliki požar²² pored samostana i crkve i to je prouzročilo eksploziju, a crkva je teško oštećena. Nužne popravke na samostanskoj zgradi kapetan Pettheo izveo je o svom trošku²³ ali o većem popravku crkve nema podatka. Zagrebački biskup Herešinec (1585–1588. godine) nastavio je s radovima i pokrio istočnu stranu samostana,²⁴ gdje su se nastanili njegovi službenici i činovnici. Temeljita obnova nastupila je tek nakon ponovne predaje crkve i samostana franjevcima 1639. godine.²⁵

Barokna obnova i uređenje crkve

U 17. stoljeću ponovno je jačala graditeljska sakralna djelatnost na područjima koja su ranijih stoljeća bila u stalnoj opasnosti od Turaka. Osnivani su i novi, ili obnavljani postojeći, franjevački samostani u tadašnjoj provinciji svetog Ladislava,²⁶ među kojima su Čakovec, Krapina, Remetinec, Koprivnica i Križevci. Tako je i ivanička franjevačka crkva i samostan s unutrašnjim dvorištem i bunarom etap-

no pregrađivana i prigradivana u vremenu od 1630. do 1784. godine. Radovima je započeo zagrebački biskup Franjo Ergeljski (1628–1637. g.) i popravio crkvu za potrebe služenja svete mise. Za vrijeme biskupa Benedikta Vinkovića većinom se radilo na obnovi zgrade samostana i napokon su se vratili se franjevci. Tada je ponovno podignuto i krovno iznad crkvene lađe, a 1677. godine²⁷ građen je bačvasti svod sa susvodnicama. Novi barokni polustupci zidani opekom, s jednostavnim kapitelima, zatvorili su gotičke polustupove kojima je djelomično otklesana profilacija baze. Slične su se promjene pojavile i na drugim gotičkim franjevačkim crkvama koje su uređivane u vrijeme ranog baroka, primjerice u franjevačkoj crkvi na Kaptolu,²⁸ gdje su građeni visoki potpornjaci koji su čak oblikovali i plitke niše.

Građevinski radovi, narudžbe slika, postave oltara i radovi na uređenju crkve navedeni su u sačuvanim arhivskim dokumentima u franjevačkom samostanu, a pojedine po-

8. Pogled na unutrašnjost crkve, stanje 2004. godine (fotodokumentacija HRZ-a) / View of the interior in 2004 ((photo documentation of HRZ, 2004)

datke nalazimo već objavljene u literaturi o povijesti ivaničkog kraja.

Tako je zapisano da je crkva 1678. godine pobijeljena iznutra i izvana.²⁹ Prozor na sjevernom zidu lađe prvo je bio skraćen, a kasnije pri postavi oltara zazidan. Uza zapadni zid, iznad ulaza u crkvu, podignuto je pjevalište³⁰ na dva kamena stupa povezana lukovima. Gotičkim prozorima u svetištu povišen je parapet i uklonjena su mrežišta i stupići. Zazidana je gotička sedilija i prozor uz trijumfalni luk na južnom zidu svetišta.

Radovi su nastavljeni i u 18. stoljeću, kada je uređivan zvonik.³¹ Dograđen je još jedan kat rastvoren biforama na sve četiri strane, pročelja su oslikana³² i postavljena je crveno bojena lukovica. U cijeloj dužini crkve građena je kriptu³³ 1745. godine, prema narudžbi ivaničkog župnika Šimuna Stuparića i nakon toga postavljen je pod od tavela.³⁴

Mnogo pažnje posvećeno je uređenju i ukrašavanju unutrašnjosti: postavljeni su novi barokni oltari, propo-

vjedaonica kasnorenesansnog poligonalnog tipa i orgulje.³⁵ Potkraj 17. stoljeća crkva je imala pet oltara. Glavni oltar podigao je zagrebački biskup Stjepan Selišćević i bio je posvećen Ivanu Krstitelju. Na desnoj strani bio je oltar svetog Antuna Padovanskog, a na lijevoj svetog Franje, dok su po sredini crkve stajala dva nasuprotna oltara posvećena Blaženoj Djevici Mariji. U 18. stoljeću postavljeni su oltar sv. Križa (podignut 1731. g.) i četiri oltara Josipa Weinachta³⁶ (oltar Majke Božje od svete Krunice u uglu između sjevernog zida i trijumfalnog luka, oltar svetih 14 pomoćnika između južnog zida i trijumfalnog luka, oltar sv. Franje na sredini sjevernog zida lađe i oltar sv. Antuna Padovanskog u sredini južnog zida lađe). Nove orgulje građene su 1737. godine,³⁷ (djelo A. Schaumanna, V. Zolnera i C. Jaegera, prema narudžbi gvardijana Josipa Brandenberga). Svi prozori na crkvi i samostanu popravljeni su i pozlaćeni 1747, a oltari 1748. godine.³⁸ Iste godine izrađeno je i prijestolje Majke Božje koje je postavljeno u sredinu crkve i oltar sv. Križa

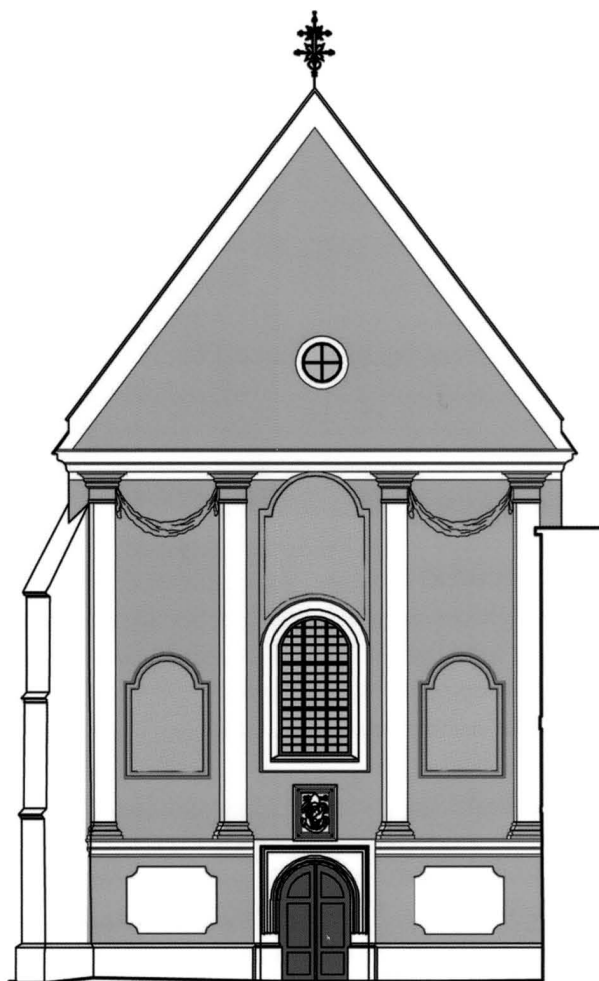
5. Sv. Ante Padovanski, detalj oslika južne naslikane niše glavnog pročelja (fotodokumentacija HRZ-a, 2004.) / St. Anthony of Padua, detail of the wall-painting of the southern niche of the main facade (photo documentation of HRZ, 2004)

koji je postavljen ispod pjevališta. Godine 1754. podignuti su oltar sv. Apolonije na sjevernom i oltar sv. Florijana na južnom zidu.

Upravo je slika Izaije Gassera³⁹ s oltara sv. Florijana bila jedan od elemenata koji su poslužili za rekonstrukciju izgleda baroknog pročelja crkve. Slika⁴⁰ prikazuje sveca kako gasi požar koji je 1572. godine zahvatio crkvu. (sl. 3) Dobro je vidljivo obojenje i oblikovanje pročelja, a detalje su pojašnjali zapisi pronađeni u samostanskoj kronici i rezultati konzervatorsko-restauratorskih istraživanja glavnog pročelja. (sl. 4)

Pročelje crkve je u baroku obojeno crveno. U donjoj zoni pročelja, sa svake strane glavnog portala, na crvenoj površini zida naslikan je po jedan toplobijeli medaljon

konveksno odrezanih uglova. Glavni portal je više puta ličen bijelim vapnom. S obje strane portala nastavlja se zidani sokl. U središnjoj zoni pročelja naslikani su toplobijeli pilastri, s kapitelima i bazama obojenim okerom. Pilastri s lijeve strane imaju usku toplobijelu traku, čime se sugerira bačena sjena i naglašava iluzija njihova volumena. Između prvog i drugog, te trećeg i četvrtog pilastra ovješena je girlanda crvenih i intenzivno žutih tonova, ispod kojih su naslikane niše s likovima sv. Franje Asiškog i sv. Antuna Padovanskog. Niše su polukružno zaključene, sa skokom na uglovima. Traka okvira niša je zlatnožuta, potcrtana tamno-crvenom linijom s vanjske strane, a s nutarnje tamnim okerom. Kolorit slika je smeđi. U južnoj niši je sv. Ante prikazan u poluprofilu, odjeven u haljinu s kapuljačom a u sjevernoj

6. Rekonstrukcija oslika glavnog pročelja (dokumentacija HRZ-a, crtala A. Škevin Mikulandra, d.i.a, 2004.) / Reconstruction of the main facade wall-painting (photo documentation of HRZ, 2004, drawn by A Škevin Mikulandra, d.i.a)

je u klečećem položaju naslikan sv. Franjo s ispruženom lijevom rukom, raširenog dlana. Pokazalo se da likovi ponavljaju detalje sa slika crkvenih oltara sv. Franje i sv. Antuna Padovanskog. (sl. 5) Iznad polukružno zaključenog baroknog prozora, u osi ulaznog portala, naslikana je niša s prikazom bradatog muškarca u poluprofilu sa ispruženom desnom rukom, i sa štapom u lijevoj. Iako bi otkriveni lik, prema ustaljenoj franjevačkoj ikonografiji⁴¹ mogao prikazivati lik sv. Ivana Kapistranskog koji u jednoj ruci drži križ a u drugoj zastavu s Kristovim trigramom i tri čavla; to je zapravo prikaz sv. Ivana Krstitelja u trenutku krštenja, dok drži štap s križem i natpisom *Ecce Agnus Dei*, što je potvrđeno i zapisom⁴² u samostanskoj kronici. Zona zabata je također obojena crveno, a okulus je uokviren toplobijelom trakom. (sl. 6)

U kronici samostana u franjevačkom arhivu piše da je crkveno pročelje “*obojano*” 1743. godine.⁴³ Tek se stoljeće kasnije, točnije 1837. godine, spominju imena naslikanih likova u nišama, no upravo prema slici s oltara sv. Florijana na kojoj je vidljivo da je već 1754. godine, kada je slika nastala, pročelje bilo obojeno crveno, s bijelim arhitektonskim elementima, oslik na pročelju možemo datirati u 1743. godinu.

U 17. i 18. stoljeću nije rijetkost bilo oslikavanje vanjštine franjevačkih crkava, no to su većinom jednostavni arhitektonski ukrasi: uglovni kvadri u crvenoj, sivoj ili crnoj boji ili pak nešto složeniji oslik kao naprimjer u Kostajnici⁴⁴ gdje su na glavnom pročelju franjevačke crkve naslikani vijenci, pilastri, te okviri oko vrata, prozora i niša. Slavlje-

ničke se pak freske, *affreschi celebrativi*, općenito javljaju na pročeljima nakon koncila u Trentu 1545. godine.⁴⁵ Freske na pročelju, s prikazima svetaca, javljaju se u baroku i u kontinentalnom dijelu Hrvatske, a ostale su djelomično sačuvane i na franjevačkim crkvama u Krapini⁴⁶ i Klanjcu. Kao i na primjeru Kloštar Ivanića, one jasno prenose poruku promatraču o sadržaju i titularu crkve i u skladu su s jednostavnošću i otvorenošću franjevačkog reda.

Kod ranobaroknih franjevačkih crkvi uobičajeno je trososno oblikovanje pročelja s najširim središnjim poljem i naglašenim portalom. Često su to visoka pročelja, strmih zabata, i njihova arhitektura ne pokazuje stilske karakteristike već se one prepoznaju u pojedinim elementima kao što je iluzionizam oslikanog pročelja sv. Ivana Krstitelja. Kako to izgleda na primjeru ranobarokne arhitektonski oblikovane fasade najbolje možda možemo vidjeti na crkvi sv. Franje u Ljubljani,⁴⁷ kojoj je pročelje također obojeno u crveno, s nišama u kojima se ponavljaju oslici franjevačke ikonologije. Ali pročelje ove crkve nije plošno, već su pilastri, vijenci, niše s oslicima, središnja niša sa skulpturom i ostali arhitektonski elementi oprostori.

Uzevši u obzir prilike i mogućnosti baroknog uređenja crkve u Kloštru, potrebno je naglasiti svjesnost i htijenje umjetnika i naručilaca da se pomire postojeća arhitektonska forma i uvedu novi elementi baroknog stila.

Ovu fazu svakako označuje obnova cijelog samostana. Od 1727. do 1730. godine građeno je zapadno, a 1737. počela je izgradnja istočnog krila. Početkom 18. stoljeća sa zapadne je strane izgrađen visoki zid i iskopan i ureden dvorišni zdenac. Oslikavana su i pročelja samostana, kao što je bilo oslikano i samo pročelje crkve. Utvrđeno je da su zidovi bili bijeli, a dekoracija oko prozora, uglovni kvadri i razdjeljni i krovni vijenac crveni.⁴⁸

Svoj definitivan barokni oblik samostan je poprimio 1748. godine, nakon niza građevinskih zahvata koje je izveo fra Ivan Belanović. Taj tip samostana četverokutne sheme, gdje samostanska krila zatvaraju unutrašnje dvorište tik uz crkvu, ponovili su i franjevački samostani u Klanjcu, Varaždinu i Karlovcu.⁴⁹

Potkraj 18. stoljeća car Franjo Josip II zatvorio je mnoge samostane, no franjevački samostan u Kloštru ostao je sačuvan zauzimanjem biskupa Josipa Galjufa. U dijelu samostana koji je biskup zadržao za sebe, 1788. godine uređena je carska bolnica.

Crkva u 19. i 20. stoljeću

Nakon barokne obnove izvedeni su samo neki manji radovi na održavanju crkve.⁵⁰(sl. 7). Zidovi lađe i svetišta

oslikani su u neogotičkom stilu, a dijelovi tog oslika vidljivi su i danas. Slike na velikom oltaru zamijenjene su novima koje je 1848. godine izradio J. Bever. Obnovljen je i oslik⁵¹ na pročelju. Još sredinom 19. stoljeća krov crkve bio je pokriven šindrom, a nakon toga šindra je zamijenjena i uklonjena je i barokna kapa zvonika, umjesto koje je postavljena osmerokutna piramida.

Velika šteta na crkvi učinjena je u borbama od 23. 7. do 23. 12. 1944. godine o, čemu postoji zapis.⁵² Od tada je crkva, ostavši bez krova, polako počela propadati izložena kiši, nevremenu i nebrizi. Inventar crkve je dijelom uništen, a dijelom raznesen. Pročelni zidovi su oštećeni, obrasli raslinjem i mahovinom. Oštećen je i pod, a kriptna ispod lađe zasuta je zemljom.(sl. 8)

Prvi projekt obnove izrađen je 1959. godine, no radovi nisu započeti. U tehničkom opisu⁵³ piše kako su zidovi lađe još u zadovoljavajućem stanju. Njihova stabilnost nije ugrožena jer su "*povezani kalotom svoda i pripadajućim potegama*".

Sustavna istraživanja i radovi na obnovi samostana i crkve započeti su tek 1982. godine.⁵⁴ Najprije je obnovljena zgrada samostana,⁵⁵ zatim zvonik koji je dobio i novu lukovicu, a u svetištu su sanirani zidovi zajedno s gotičkim prozorima i postavljen je krov. Godine 2005. počeli su i radovi u lađi (sanacija zidova i pokrivanje) i obnova pročelja.

* * *

Sv. Ivan Krstitelj u Kloštar Ivaniću jedna je od najvećih kasnogotičkih crkava kontinentalnog dijela Hrvatske i ima obilježja franjevačkih propovjedničkih crkava. Izvorno je najvjerojatnije bila kapela biskupskog kaštela, a početkom 16. stoljeća povećana je dogradnjom 30 metara dugačke lađe. Time je poprimila obilježja propovjedničke, dvoranske, jednobrodne crkve s izduženim svetištem koje je služilo kao korski prostor za redovnike na zajedničkoj molitvi.

Zadržavanje gotičke tlocrtne dispozicije i u vrijeme baroka ipak nije umanjilo povijesno-umjetničku vrijednost ove faze uređenja koju označava velik broj baroknih oltara, gradnja svoda i pjevališta te oslikavanje glavnog pročelja.

Navedene dvije faze, kasnogotička i barokna, ključne su za razvoj i vrednovanje crkve. S obzirom na položaj crkve i povijesne prilike, te usporedbom s drugim franjevačkim crkvama u ovom dijelu kontinentalne Hrvatske, crkva sv. Ivana Krstitelja izdvaja se po svojem karakterističnom oblikovanju pročelja i svakako ju treba ubrojiti među značajnije spomenike kasnogotičkog i baroknog razdoblja. Stoga je i Konzervatorski zavod u Zagrebu, 6. 9. 1962. godine, izdao

7. Stanje crkve sredinom 19. stoljeća (fotodokumentacija Konzervatorskog odjela u Zagrebu) / View of the church around the middle of the 19th century (photo documentation of HRZ, 2004)

rješenje da se crkva upiše u Registar nepokretnih spomenika kulture kao *“jednbrodna građevina s izdužnim svetištem, poligonalno završenim s desne strane kojeg stoji visoki gotički zvonik, kasnogotička, građena od opeke iz 15. stoljeća, u 17. stoljeću barokizirana”*.

Nažalost, crkva već više desetljeća stoji bez krova i crkvenog inventara koji je uništen, zagubljen ili premješten. Iako su posljednjih godina u tijeku konzervatorsko-restauratorski radovi, ostaje otvoreno pitanje krajnje prezentacije i namjene jer crkva nema korisnika.

Bilješke

- ¹ P. Cvekan, Franjevci u Ivaniću, Kloštar Ivanić 1979, 89–91.
- ² J. Barle, Pismo Benedikta Vinkovića, *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva* 1, Zagreb 1913, 4.: Mjesto gdje je bila biskupova palača nosilo je naziv Polachische (palačišće).
- ³ A. Žmegač, *Bastioni kontinentalne Hrvatske*, Zagreb 2000, 110–113; P. Cvekan, n. dj., 25.
- ⁴ Schematismus Cleri archi-diocesis Zagrabiensis, Zagreb 1906, 20; J. Barle, n. dj., 5: "Monasterium Ivanicense cum sua ecclesia in honorem Dei omnipotentis, sub nomine sancti Joannis Baptiste dicata, reverendissimus quondam Lucas episcopus Zagrabiensis construxit ac construi curavit."
- ⁵ P. Cvekan, n. dj.; *Franjevci hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, ur. Emanuel Hoško, Marija Mirković, Vitomir Belaj, Zagreb 1992; *Šematizmi Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda* za 1904, 1925, 1940, 1950. i 1969. godinu; *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, Zagreb 1975; *Ivanić-Grad*, Zagreb 1931; I. K. Tkalčić, *Series episcoporum zagrabiensis*, Zagreb 1893; šematizmi zagrebačke nadbiskupije za 1906. i 1966. godinu; J. Barle, *Zagrebački arcidjkonat do godine 1642*, Zagreb 1903; T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, svesci IV, VI, X. i XV, Zagreb 1904.–1967.
- ⁶ Z. Horvat, Franjevačka crkva sv. Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću u svjetlu srednjovjekovnog načina projektiranja, *Peristil* 34, Zagreb 1991, 43–54; D. Vukičević-Samaržija, Srednjovjekovna umjetnost u franjevačkim samostanima koji su pripali provinciji sv. Ćirila i Metoda, u: *Mir i dobro – umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, katalog izložbe, Zagreb 2000, 149–172; M. Repanić-Braun, *Barokno slikarstvo u hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb 2004; A. Horvat, *Između gotike i baroka*, Zagreb 1975.
- ⁷ Ovim tekstom iznose se rezultati arhivskih, povijesnoumjetničkih i restauratorsko-konzervatorskih istraživanja koja su obavljena 2003. i 2004. godine. Povijesni podaci dobiveni su pregledom postojeće literature, te radom u arhivu i knjižnici župnog ureda u Kloštar Ivaniću gdje se među raznim dokumentima čuvaju i *Kronika franjevačkog samostana Kloštar Ivanić (1508–1766.)*, *Kronika franjevačkog samostana (1914–1976.)* i *Spomenica župe Kloštar Ivanić*.
- ⁸ D. Farlati, *Illyrici sacri* V, 385.; P. Cvekan, n. dj., 25.
- ⁹ J. Barle, n. dj., 1–10.; o životu B. Vinkovića piše I. K. Sakcinski u: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* IX, Zagreb 1868, 273–285.
- ¹⁰ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., 166: Franjevačke crkve su redovito imale sediliju na južnom zidu svetišta.
- ¹¹ Svod u svetištu srušen je 1944. godine, a vjerojatno je bio teško oštećen i 1572. godine.
- ¹² Z. Horvat, n. dj. (1991.), 46.
- ¹³ Z. Horvat, n. dj. (1991.), 46.; O profilaciji portala više u: Z. Horvat, *Katalog gotičkih profilacija arhitekture kontinentalne Hrvatske*, Zagreb 1992, 32 i 139; Z. Horvat, *Strukture gotičke arhitekture*, Zagreb 1989, 34–35.
- ¹⁴ Gotička profilacija, mrežište i stupić otklesani su u baroknoj fazi, kada je zazidan i gornji dio prozorskog otvora.
- ¹⁵ Z. Horvat, Nove spoznaje o župnim crkvama u Kloštar Ivaniću, Križu i Dubravi, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 22–23, Zagreb 1996–1997, 95.: Opeke veličine 6 x 16 x 32 cm za gradnju zida i 6 x 15 x 26 cm za gradnju svoda, karakteristične su za crkve čazmansko-ivaničkog kraja građene potkraj 15. i početkom 16. stoljeća.
- ¹⁶ Magyarorszagi muveszet 1300.–1470. korul, Budapest 1987, sv. I., II.; *Mir i dobro – umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, katalog izložbe, Zagreb 2000.
- ¹⁷ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., 163.
- ¹⁸ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., 164.
- ¹⁹ Z. Horvat, n. dj. (1991.), 53; Z. Horvat, n. dj. (1989.), 66–70.
- ²⁰ Z. Horvat, n. dj. (1991.), 54; A. Horvat, n. dj., 55.
- ²¹ M. Kruhek, Ivanić grad u sustavu slavonske granične obrane tijekom 16. i 17. stoljeća, u: *900. godina Ivanicha*, Kloštar Ivanić, Ivanić Grad, Križ 1994.
- ²² V. Klaić, *Povijest Hrvata*, 5. knjiga, Zagreb 1973, 354; J. Barle, n. dj.: "Požar samostana i oštećenje crkve sv. Ivana Krstitelja u Ivaniću nastao je u veljači 1572. godine. Dogodio se nehatom vojnika i biskupovih slugu. Ovi su tog sudbonosnog dana u štali kod samostana pili i opili se, zaspali, a zapaljene svijeće nijesu utrnuli. Dogorjele svijeće su zapalile sijeno i slamu u štali. Vatra je zahvatila cijelu zgradu štala i prešla na samostan, a kako je samostan povezan s crkvom, zapalila se i crkva. Na nesreću vojska je u središtu crkve čuvala barut. Došlo je do eksplozije koja je teško oštetila svetište i crkvu. Crkva je ostala bez krova, stajali su samo zidovi."
- ²³ *Ivanić-Grad*, n. dj., 38.
- ²⁴ J. Barle, n. dj., 7.
- ²⁵ P. Cvekan, n. dj., 41: "28. 2. 1639. franjevci su dobili na uporabu dio samostanske zgrade od istoka do zdenca tj. do polovice južnog samostanskog krila zajedno s vrtom".
- ²⁶ K. Horvat-Levaj, Barokna franjevačka arhitektura provincije sv. Ladislava i sv. Ivana Kapistranskog, u: *Mir i dobro – umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, katalog izložbe, Zagreb 2000, 206–218.
- ²⁷ P. Cvekan, n. dj., 46.
- ²⁸ M. Mirković, Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino kulturnopovijesno značenje, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 13, Zagreb 1987, 115–135.
- ²⁹ *Ivanić-Grad*, n. dj., 49.
- ³⁰ *Kanonske vizitacije Stjepana Nedelka 1679.* – izvještaj zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću; rukopis se čuva u Dijecezanskom arhivu u Zagrebu.
- ³¹ *Kronika franjevačkog samostana (1508–1766.)* – zaklade (1693–1783.).

- ³² Više o istraživanjima na tornju i rekonstrukciji vidi u: B. Matica, Samostanski kompleks svetog Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću, u: *900. godina Ivanicha*, Kloštar Ivanić, Ivanić Grad, Križ 1994, 102–111, 109–110.
- ³³ *Ivanić-Grad*, n. dj., 6.; *Kronika franjevačkog samostana* (1508–1766.) – zaklade (1693–1783.); 1745. godine je učinjena kripta pod cijelom površinom crkve. Ranije je kripta bila u svetištu crkve uz južni zid s pločom kapetanu Špišiću iz 1614. godine o kojoj piše A. Horvat, n. dj., 343–344.
- ³⁴ *Kronika franjevačkog samostana* (1508–1766.) – zaklade (1693–1783.): 1743.
- ³⁵ Fotografije crkvene opreme i arhitektonskih elemenata mogu se naći u: *Schneiderov fotografski arhiv – hrvatski spomenici kulture i umjetnosti*, Zagreb 1999.
- ³⁶ *Kronika franjevačkog samostana* (1508–1766.) – zaklade (1693–1783.): 1744. godine: "Facta sunt 4 nova ara laet pomposa et magnifica."
- ³⁷ *Kronika franjevačkog samostana* (1508–1766.) – zaklade (1693–1783.): 1737. godine: "Factum est organum".
- ³⁸ *Kronika franjevačkog samostana* (1508–1766.) – zaklade (1693–1783.).
- ³⁹ M. Mirković, Likovnost franjevačkog kruga u barokno doba, *Kaj* 1–2, Zagreb 1992, 113–124, 123: Izaija Gasser je opremio oltare zagrebačkog kipara J. Weinachta za Kloštar Ivanić (1745–1746.), a radio je i za franjevce u Krapini.
- ⁴⁰ Slika se čuva u zbirci umjetnina župe Uznesenja Marijina u Kloštar Ivaniću, a objavljena je u: M. Repanić-Braun, n. dj., 123.
- ⁴¹ M. Mirković, Franjevačka ikonografija i ikonologija prostora, u: *Mir i dobro – umjetničko i kulturno naslijeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, katalog izložbe, Zagreb 2000., 132–158; M. Mirković, Barokna sakralna ikonografija na području zagrebačke biskupije, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 18, Zagreb 1994, 129–151.
- ⁴² *Kronika franjevačkog samostana* (1827–1898.): knjiga mjesečnih konferencija za godinu 1837.
- ⁴³ *Kronika franjevačkog samostana* (1508–1766.) – zaklade (1693–1783.): 1743. godine: "Frontispitium ecclesie renovatum et dipictum".
- ⁴⁴ A. Horvat, R. Matejčić, K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb 1982, 135.
- ⁴⁵ C. Conforti, *La città del tardo rinascimento*, Bari-Roma 2005, 35.
- ⁴⁶ T. Premerl, Jednostavnost kao graditeljski monument, arhitektura franjevačke crkve i samostana u Krapini, *Kaj* 1–2, Zagreb 1992, 89–100.
- ⁴⁷ *The Baroque in Central Europe, places, architecture and art*, Venice 1992, 211: Crkva je izgrađena 1646, a ranobarokno pročelje uređeno je oko 1700. godine.
- ⁴⁸ B. Matica, Samostanski kompleks svetog Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću, u: *900. godina Ivanicha*, Kloštar Ivanić, Ivanić Grad, Križ 1994, 108.
- ⁴⁹ A. Horvat, n. dj., 264.
- 50 Radovi se navode u: *Kronika franjevačkog samostana* (1827–1899.) i u: *Kronika franjevačkog samostana* (1914–1976.).
- ⁵¹ *Kronika franjevačkog samostana* (1827–1899.): knjiga mjesečnih konferencija za 1837. godinu.
- ⁵² *Spomenica župe Kloštar Ivanić*, 1. knjiga, 1833–1949; U arhivu franjevačkog samostana sačuvan je i dokument Prilog za ustanovljavanje ratne štete od 11. rujna 1945. godine. U njemu je navedena približna procjena troškova za rekonstrukciju crkve. Postojale su mnoge inicijative za radove, no crkva i dalje propada. Godine 1959. izrađen je projekt za obnovu crkve, koji nikada nije izveden.
- ⁵³ Tehnički opis izradio je biro *Zelić*, Zagreb, a čuva se u knjižnici franjevačkog samostana u Kloštar Ivaniću.
- ⁵⁴ U konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima koje je 1982. godine proveo Restauratorski zavod Hrvatske sudjelovali su S. Novak, prof. pov. umj., J. Minks, akad. kipar i B. Matica, d.i.a. Projekte za obnovu pročelja samostana, zvonika i svetišta crkve izradila je B. Matica, d.i.a, projekt rekonstrukcije lukovice zvonika A. Orčić Vukašin, d.i. a., projekt statike H. Veršec, dipl. ing. građevine i K. Bence, dipl. ing. građevine. Hrvatski restauratorski zavod proveo je konzervatorsko-restauratorska istraživanja na glavnom pročelju crkve 2003. i 2004. godine u kojima su sudjelovali: B. Matica, d.i.a., K. Majer, dipl. pov. umj., E. Šurina, dipl. pov. umj., A. Škevin Mikulandra, d.i.a., K. Vujica, d.i.a., Alma Orčić Vukašin, d. i. a., J. Minks, akad. kipar i B. Rašpica dipl. rest. konz. Povijesnoumjetnička i arhivska istraživanja o franjevačkoj crkvi obavila je K. Majer, dipl. pov. umj. Studiju sanacije zidova lađe izradili su B. Matica, d.i.a., Alma Orčić Vukašin, d.i.a., K. Majer, dipl. pov. umj. i A. Škevin Mikulandra, d. i. a.
- ⁵⁵ B. Matica, Samostanski kompleks svetog Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću, u: *900. godina Ivanicha*, Kloštar Ivanić, Ivanić Grad, Križ 1994, 102–111; Obnovu samostana izveo je Restauratorski zavod Hrvatske u periodu od 1982. do 1987. godine (projekt su vodili Blanda Matica, d. i. a. i Silvije Novak, prof. pov. umj.)

Summary

*Krasanka Majer**A Contribution to a Study of the Church of St. John the Baptist in Kloštar Ivanić*

St. John the Baptist church in Kloštar Ivanić is one of the largest Gothic churches in Continental Croatia. It can be compared to St. Mary in Remetinec and the Church of the Visitation at Vočin, as all the three belong to the core Franciscan entity of Slavonian custody within the Hungarian vicariate of the Most Holy Redeemer. At the time of construction of St. John the Baptist, the Franciscan order was very busy filling up the network of its sites. The seat of the vicariate that St. John belonged to was in Gyöngjös, and this is where the source of the aisleless building with an elongated polygonal sanctuary was; the Franciscan churches in Požega, Našice, Nyírbátor, Zagreb, Remetinec, Vočin, Šarengrad, Zrin, and Kobaš belong to the same model. Larger churches, such as St. John, usually follow the well-established type of ground plan characterized by a lower sanctuary and a wider nave. In addition, the tower appears in some of the cases. This is usually placed on the side, between the nave and the sanctuary.

The church was probably originally a chapel of the bishop's fortress, and at the beginning of the 16th century it was extended by an addition of the 30 meters long nave. Thus it acquired characteristics of a mendicant, aisleless hall church with an elongated sanctuary, which acted as the monk's choir for their common prayers.

On the territories previously threatened by the Turks the building activity expanded again in the 17th century. Old Franciscan monasteries were repaired, and new ones built in the province of St. Ladislav, for example, at Čakovec, Krapina, Remetinec, Koprivnica, and Križevci. The Ivanić church and monastery with the inner courtyard and a well were also gradually rebuilt and expanded between 1630 and 1784. Retaining the Gothic plan in the time of Baroque did not diminish the quality of this phase of artistic activity marked by numerous Baroque altars, construction of the vaults and the singing choir, and the painting of the main facade. It was painted red with architectural elements marked in soft white. The painted niches enclose the figures of St. Francis of Assisi, St. Anthony of Padua, and St. John the Baptist. According to documents in the archive of the Franciscan monastery, and a detail of the painting by Isaiah Gasser on the altar of St. Florian, the facade arrangement is datable to 1743. Given the conditions and potentials of the Baroque arrangement of the church in Kloštar, one should emphasize the conscious desire on the part of both the artists and the patrons to reconcile the existing forms with the new elements of the Baroque style.

In comparison with other Franciscan churches in this part of Continental Croatia, the church of St. John the Baptist stands out thanks to its historical and artistic importance, and should be counted among the most significant monuments of both the Late Gothic and Baroque.

Unfortunately, the church has been standing roofless for decades, and its furnishings were either destroyed, or they have been misplaced or moved elsewhere. The facades are in poor state, covered by plants and moss. The floor has been damaged too, and the crypt collapsed and is buried. Recent restoration works leave open the question of the buildings presentation and its function as it has no current users.